

Jerzy Kopiński

*Institut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

OCENA PRODUKCYJNO-EKONOMICZNA WYBRANYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM*

Słowa kluczowe: ocena produkcyjno-ekonomiczna, gospodarstwo rolne, województwo podlaskie

Wstęp

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej wywarło znaczny wpływ na warunki gospodarowania w rolnictwie polskim. Bezpośrednio przekłada się to na rozwój polskiego rolnictwa, a także przemysłu rolno-spożywczego i obszarów wiejskich. Znacząco oddziałuje też na poprawę sfery dochodowej większości rolników (7). Zachodzące zmiany społeczno-gospodarcze w obszarze rolnictwa są wspierane funduszami strukturalnymi UE i Polski (PROW i SPO) (2). Jednak jak stwierdzają J ó z w i a k i M i r k o w s k a (8) otrzymywane dotacje, w tym mające istotne znaczenie dopłaty bezpośrednie, jedynie łagodzą negatywne skutki nierównego tempa zmian poziomu cen produktów rolniczych i cen rolniczych środków produkcji. W konsekwencji obserwujemy dalsze pogłębienie procesu tzw. „rozwarcia nożyc cen” w warunkach nasilającej się konkurencji rynkowej. Znaczna część dochodów rolniczych, w tym część dopłat otrzymywanych w ramach WPR, transferowana jest do działów wytwarzających środki do produkcji rolnej. Innym niepokojącym zjawiskiem, obserwowanym także we wszystkich krajach UE-27, jest wzrost tzw. uzależnienia dochodów rolników od otrzymywanych dotacji. Obecnie w Polsce już blisko 57% dochodów netto z gospodarstw rolnych pochodzi z dopłat bezpośrednich (3).

Konsekwencją odchodzenia od wspierania cen rolnych na rzecz, oddzielonych od produkcji, płatności bezpośrednich jest ograniczenie nieuzasadnionej sytuacją rynkową nadwyżek (10). Jednak korzyści płynące z tej renty politycznej (m.in. dopłaty) mogą zmniejszać także wysiłki na rzecz poprawy efektywności technicznej w rolnictwie. Według danych GUS (5) wartość produkcji globalnej w rolnictwie,

*Opracowanie wykonano w ramach zadania 3.2 w programie wieloletnim IUNG-PIB

leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w cenach bieżących w latach 2000-2011 wzrosła 2-krotnie, podczas gdy w cenach stałych wzrost ten wyniósł tylko 13%.

Przedstawione wyżej zjawiska, obok uwarunkowań przyrodniczo-organizacyjnych i produkcyjno-ekonomicznych odzwierciedlają relacje czynników wytwórczych w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolniczych. Wymagają one od rolników podejmowania przemyślanych decyzji dotyczących wyboru określonego systemu czy kierunku i stopnia specjalizacji produkcji, jej organizacji i intensywności oraz skali koniecznych (możliwych) inwestycji w gospodarstwie. Dodatkowo należy uwzględnić także - już istniejące (Minimalne normy, Obszar A, Obszar B i Obszar C) i mające być wprowadzone – dodatkowe wymogi rolno-środowiskowe związane z „zaostreniem” i „zazielenieniem” Wspólnej Polityki Rolnej (13).

W Polsce województwa nie są obszarami jednolitymi rolniczo. Każdy region charakteryzuje się swoją własną specyfiką, będącą wypadkową istnienia różnych czynników i uwarunkowań, wpływających na poziom wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa. W ostatnich latach, jednym z regionów dynamicznie rozwijających produkcję rolniczą, a głównie zwierzęcą, jest województwo podlaskie. Prowadzona jest ona w najgorszych w kraju warunkach przyrodniczych, mierzonych wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynoszącym 55,0 pkt, przy średniej dla Polski 66,6 pkt. Innymi cechami, dość wyraźnie charakteryzującymi to województwo, są duże zasoby trwałych użytków zielonych oraz bardzo wysoki odsetek pracujących w rolnictwie. Warunki te, w sposób poniekąd naturalny, wywierają znaczący wpływ na wybór ekstensywnych organizacyjnie kierunków produkcji rolniczej. Z drugiej strony, także w tym województwie, widoczne są procesy koncentracji i specjalizacji produkcji rolniczej z tendencją do dalszego ich pogłębienia, wpisując się w dualną drogę rozwoju polskiego rolnictwa (1).

Celem opracowania była analiza produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw zlokalizowanych na terenie województwa podlaskiego, o różnych kierunkach i systemach produkcji, współpracujących z IUNG-PIB.

Material i metoda

Podstawę analizy stanowiły wyniki badań przeprowadzonych w latach 2009-2011 w 20 gospodarstwach z obszaru województwa podlaskiego. Tło porównawcze stanowiły wszystkie gospodarstwa współpracujące z IUNG-PIB o łącznej liczbie 51, z województw: dolnośląskiego, lubelskiego, podlaskiego i wielkopolskiego. Analizowane gospodarstwa należą do większych obszarowo, a ich przeciętna wielkość jest zdecydowanie większa od średnich dla województw i Polski. Jednym z głównych kryterium wyboru celowego badanych gospodarstw był kierunek prowadzonej produkcji. Taki wybór, o charakterze typologicznym i subiektywnym, jest uwarunkowany celem prowadzonych badań. Wybrane gospodarstwa reprezentują różne kierunki i poziomy intensywności produkcji oraz różne systemy produkcji: konwencjonalny i ekstensywny (w tym z produkcją ekologiczną) (tab. 1).

Podstawą podziału badanych gospodarstw według określonego kierunku produkcji był stopień ich specjalizacji, określony według struktury produkcji towarowej brutto (6).

W ocenie efektów ekonomicznych uwzględniono wskaźniki organizacji produkcji i efektywności ekonomicznej, a także wielkość dopłat i dotacji oraz wskaźniki wynikowe – dochód rolniczy brutto z gospodarstwa i dochód osobisty (rozporządzalny). Przyjęte podstawowe wskaźniki analityczne, według propozycji M a d e j a i H a r a s i m a (12), umożliwiły ocenę wpływu warunków siedliskowych i organizacyjno-produkcyjnych gospodarstw. Wydzielenie poszczególnych elementów przychodów i składników kosztów gospodarstw rolnych przeprowadzono według metodyki przyjętej w systemie FADN (4). Dopłaty bezpośrednie, specjalne do upraw, ONW oraz do produkcji ekologicznej zwiększają wartość produkcji gospodarstwa.

Wyniki badań

W tabelach 2-3 oraz na rys. 1-2 przedstawiono charakterystykę warunków organizacyjno-przyrodniczych badanych grup wybranych gospodarstw rolniczych z województwa podlaskiego. Są to gospodarstwa większe obszarowo. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych wynosiła w poszczególnych grupach od 27 ha w ekologicznych gospodarstwach z mieszanym kierunkiem produkcji do 77 ha w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej. Wskaźnik bonitacji gleb dla badanych grup gospodarstw wahał się od 0,60 do 0,80 pkt. Pod względem wielkości ekonomicznej największymi były gospodarstwa ukierunkowane na chów trzody chlewnej – sześciokrotnie większe niż gospodarstwa wielokierunkowe-ekologiczne. Dokonana analiza badanych grup gospodarstw, pod kątem wyposażenia w środki trwałe (ruchomości i nieruchomości), wskazuje na znaczącą przewagę gospodarstw z wyraźną specjalizacją kierunkową prowadzonej produkcji. Najwyższą wartość posiadanej ziemi mają gospodarstwa o ziemiochłonnym typie produkcji, a więc gospodarstwa bezinwentarzowe. Jednocześnie jest to kierunek z najmniej pracochłonną produkcją, w której siła robocza jest na ogół zastępowana przez wyposażenie techniczne tych gospodarstw. Kierunkami kapitałochłonnymi są chów bydła (krów mlecznych) i trzody chlewnej. Wartość budynków i budowli gospodarskich w tych dwóch grupach była ok. dwukrotnie wyższa niż w grupie gospodarstw ekologicznych z mieszanym kierunkiem produkcji (tab. 2). Analiza potwierdziła powszechnie uznany pogląd, że system produkcji ekologicznej jest bardziej pracochłonny niż konwencjonalny, gdyż wyższe nakłady pracy muszą rekompensować niższy poziom zaangażowania przemysłowych środków produkcji lub w ogóle je zastępować (9).

W większości badanych grup gospodarstw (poza gospodarstwami z jednostronną produkcją roślinną) organizacja produkcji roślinnej jest na ogół bezpośrednio podporządkowana potrzebom produkcji zwierzęcej, z uwzględnieniem ich kierunkowej specjalizacji i poziomu intensywności produkcji (tab. 3, rys. 1-2).

Tabela 1
Zestawienie liczbowe gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011 wg poziomu intensywności i kierunków produkcji rolniczej.

Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekolog.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
G. I (int. prod. rośl. i zw.)	-	4	1	-	5
G. II (int. prod. rośl.)	-	-	-	1	18
G. III (int. prod. zw.)	-	5	1	-	13
G. IV (ekstensywne)	5 „eko”	-	1	2	15
Ogółem	5	9	3	3	51

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2
Podstawowe cechy i wskaźniki charakteryzujące zasoby czynników produkcji gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekolog.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
Powierzchnia gospodarstwa (ha UR)	26,7	30,3	44,9	77,3	47,5
Udział TUZ (% UR)	45,5	29,3	16,7	3,5	9,4
Wskaźnik bonitacji gruntów (pkt)	0,67	0,80	0,72	0,60	0,87
Środki trwałe (tys. zł), w tym:	850	1738	1676	1960	1499
- maszyny i narzędzia	125	409	388	546	398
- budynki i budowle gospodarskie	383	684	737	473	427
- ziemia	383	645	551	940	673
Zatrudnienie (AWU·100 ha ⁻¹ UR)	7,8	6,6	5,8	2,3	4,8
Produkcja rolna (jedn. zboż.·ha ⁻¹ UR)	32,7	106,6	195,7	35,8	90,9
Wielkość ekonomiczna gospodarstwa (ESU)	11,6	37,5	72,1	32,3	40,7

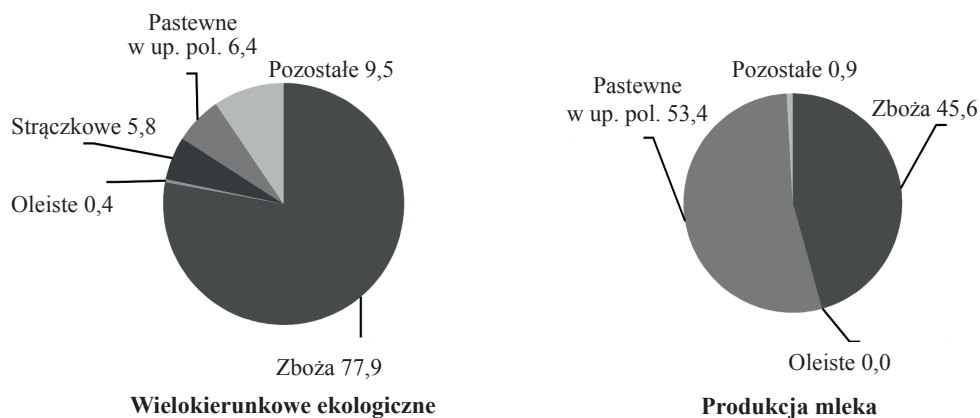
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3

Wskaźnik intensywności organizacji produkcji gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

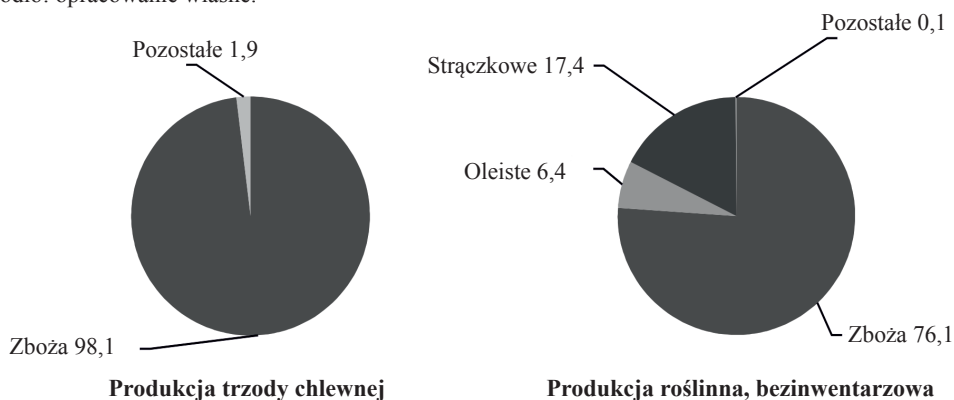
Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekolog.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
Intensywność organizacji produkcji roślinnej (pkt)	102	103	97	119	133
Intensywność organizacji produkcji zwierzęcej (pkt)	139	406	448	0	206
Intensywność organizacji produkcji rolniczej (pkt)	241	509	545	119	339

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 1. Struktura zasiewów na GO (%) w wybranych grupach gospodarstw z woj. podlaskiego, średnio w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2. Struktura zasiewów na GO (%) w wybranych grupach gospodarstw z woj. podlaskiego, średnio w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

W gospodarstwach z woj. podlaskiego specjalizujących się w produkcji mleka w strukturze zasiewów dominowały rośliny pastewne i zboża (rys. 1). W pozostałych grupach udział zbóż w strukturze zasiewów przekraczał 76%, a w gospodarstwach specjalizujących się w tuczu świń wynosił przeciętnie aż 98%. Stosowanie w praktyce monokultury jest bardzo niekorzystne z punktu widzenia poprawności gospodarki płodozmianowej (11). W strukturze powierzchni zasiewów w grupie gospodarstw bezinwentarzowych znaczny udział miała uprawa roślin o dużych wymaganiach technologicznych: oleistych i strączkowych (rys. 2). Najbardziej zróżnicowaną strukturę zasiewów miały gospodarstwa ekologiczne.

Z punktu widzenia zagrożeń dla środowiska niepokojącym jest fakt, że największe dawki nawozów mineralnych stosowały gospodarstwa posiadające także znaczne zasoby własnych nawozów naturalnych. W obu grupach gospodarstw, prowadzących intensywny chów zwierząt, poziom zużycia azotu wynosił ponad 100 kg N·ha⁻¹ (tab. 4) UR. Podobną lub jeszcze bardziej intensywną produkcję prowadziła, w latach 2009-2011, także większość gospodarstw z całej badanej przez IUNG-PIB zbiorowości. Tylko jedno gospodarstwo z grupy gospodarstw z wielokierunkową produkcją, będąc w trakcie przestawiania na system ekologiczny, stosowało jeszcze w tym okresie niewielkie dawki nawozów azotowych. Natomiast gospodarstwa bezinwentarzowe z intensywną produkcją ponosiły najwyższe koszty na środki ochrony roślin (130 zł·ha⁻¹ UR). W odniesieniu do ogółu gospodarstw współpracujących z IUNG należy stwierdzić, że wybrane gospodarstwa z woj. podlaskiego prowadziły mniej intensywną produkcję, co znalazło wyraz (oczywiście poza jakością gleb) w poziomie plonowania roślin (tab. 4).

Tabela 4

Intensywność produkcji produkcji gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekol.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
Nawożenie mineralne (kg NPK·ha ⁻¹ UR), w tym:	18	181	155	147	202
- azotowe (N kg·ha ⁻¹)	18	110	105	74	119
- fosforowe (P ₂ O ₅ kg·ha ⁻¹)	0	35	23	29	32
- potasowe (K ₂ O kg·ha ⁻¹)	0	36	27	44	50
Nawozochłonność (kg NPK·jedn. zboż. prod. roślin. ⁻¹)	0,5	4,1	3,5	3,9	3,5
Cena czystego składnika w nawozach (zł·kg NPK ⁻¹)	2,70	3,80	3,10	3,30	3,20
Koszt zastosowanego nawożenia mineralnego (zł·ha ⁻¹ UR)	49	679	478	484	634
Koszt zastosowanych środków ochrony roślin (zł·ha ⁻¹ UR)	12	83	107	130	262
Produkcja roślinna (jedn. zboż.·ha ⁻¹ UR)	21,4	43,7	42,5	35,8	54,9

Źródło: opracowanie własne

Obsada i struktura pogłowia zwierząt badanych gospodarstw była odzwierciedleniem ich ukierunkowania produkcyjnego (tab. 5). Najwyższą koncentrację pogłowia zwierząt osiągały gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie stad jednego gatunku. W grupie gospodarstw konwencjonalnych z chowem świń średnia obsada zwierząt, w omawianym okresie, wyniosła 1,8 DJP·ha⁻¹ UR.

Tabela 5

Obsada i struktura pogłowia oraz wskaźniki produkcji zwierzęcej produkcji gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekol.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
Obsada zwierząt (DJP·ha ⁻¹ UR), w tym:	0,67	1,56	1,80	-	0,58
- udział bydła (%)	46	99	11	-	58
- udział trzody chlewnej (%)	3	1	87	-	38
- udział pozostałych (%)	51	-	2	-	4
Wydajność mleczna krów (l·szt. ⁻¹ ·rok ⁻¹)	3138	5623	5383	-	5453
Produkcja żywca wołowego (kg·ha ⁻¹ UR)	58	194	24	-	46
Produkcja żywca wieprzowego (kg·ha ⁻¹ UR)	16	9	2918	-	477
Produkcja żywca pozostałego (kg·ha ⁻¹ UR)	46	-	-	-	2
Produkcja zwierzęca (jedn. zboż.·ha ⁻¹ UR)	11,3	62,5	153,2	-	36,0

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6

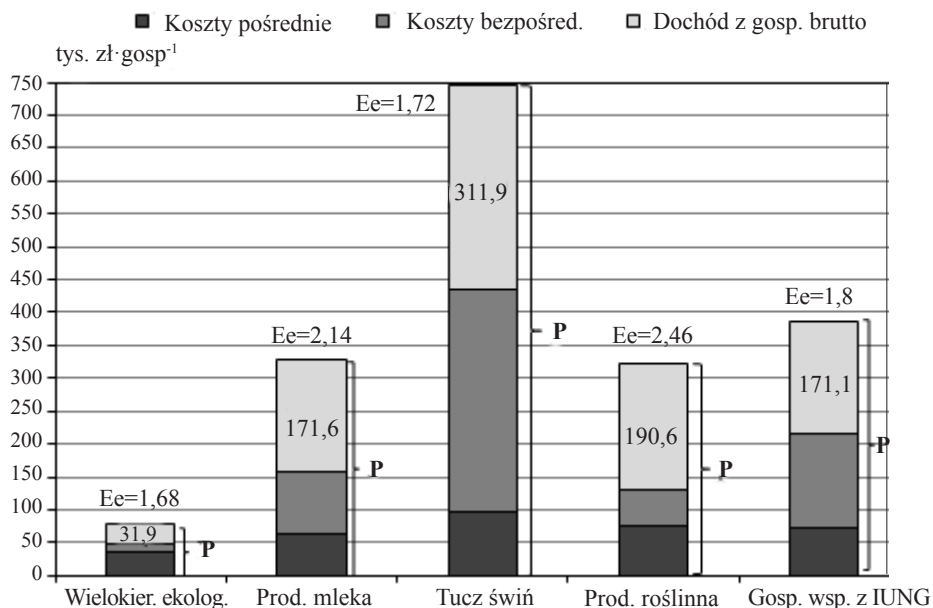
Produkcyjność i sprzedaż produkcji rolnej gospodarstw współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	Kierunki produkcji gospodarstw z woj. podlaskiego				Razem gosp. współprac. z IUNG-PIB
	wielokierunkowe ekol.	produkcja mleka	chów trzody chlewnej	produkcja roślinna	
Sprzedaż produkcji roślinnej (zł·ha ⁻¹ UR)	215	196	120	1910	2451
Sprzedaż produkcji zwierzęcej (zł·ha ⁻¹ UR)	894	7941	9928	0	3696
Wartość produkcji rolnej (zł·jedn. zboż. ⁻¹)	42,9	86,9	89,5	67,3	83,9

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast w gospodarstwach ekologicznych prowadzących w większości ekstensywną (wielokierunkową) produkcję, obsada zwierząt wynosiła przeciętnie $0,67 \text{ DJP} \cdot \text{ha}^{-1} \text{ UR}$. Duże różnice występowały także w doborze gatunków utrzymywanych zwierząt. W gospodarstwach ekologicznych utrzymywane są, poza bydłem i trzodą chlewną, także inne gatunki, t.j. konie. Wielkości wskaźników wydajności produkcji zwierzęcej miały istotny wpływ na wolumen sprzedaży gospodarstw specjalizujących się w tym kierunku produkcji, a struktura sprzedaży odzwierciedlała ich ukierunkowanie produkcyjne (tab. 6).

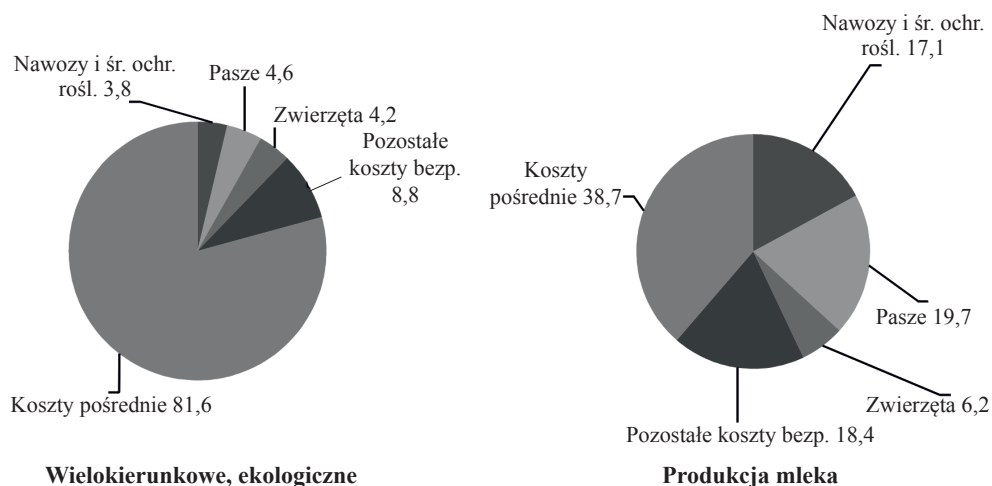
Wyniki produkcyjne, będące pochodną uzyskiwanych plonów i wydajności zwierząt oraz wielkość ponoszonych nakładów na produkcję rolną, decydowały o wynikach ekonomicznych (rys. 3). Najwyższą efektywność ekonomiczną, w latach 2009-2011, osiągały badane gospodarstwa z woj. podlaskiego, realizujące ziemiochłonny model intensyfikacji produkcji (specjalistyczne gospodarstwa roślinne). Pod względem wielkości tego wskaźnika niewiele ustępowały im gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka. Natomiast najniższą efektywność ekonomiczną miały gospodarstwa ekologiczne oraz z intensywnym chowem trzody chlewnej. Należy podkreślić, że na efektywność produkcji rolnej, poza jej skalą i wydajnością jednostkową, coraz większy wpływ wywierają otrzymywane dopłaty. Istotne znaczenie ma również poziom cen produktów rolnych, kształtujących się pod wpływem uwarunkowań makroekonomicznych.

Objaśnienia: efektywność ekonomiczna (Ee) = przychody (P)/nakłady (N)

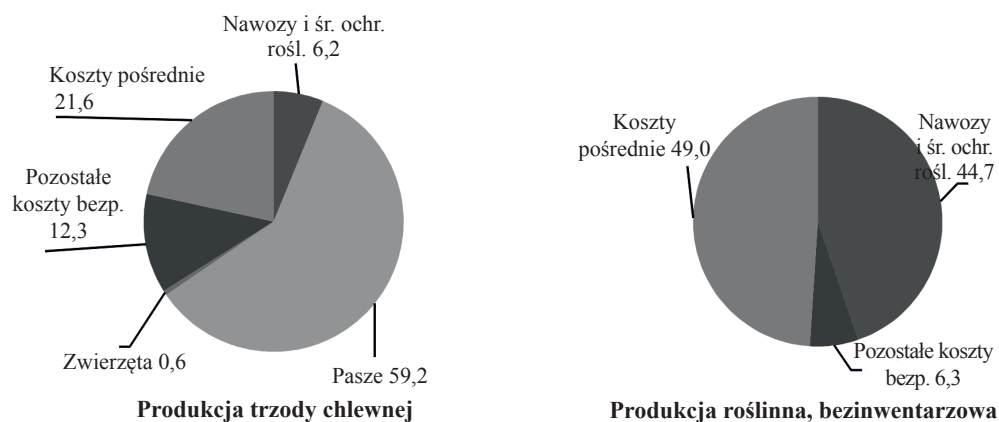
Rys. 3. Wyniki ekonomiczne (przychody – P) badanych grup gospodarstw rolnych w woj. podlaskim, współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 4. Struktura kosztów (%) w wybranych grupach gospodarstw w woj. podlaskim, średnio w latach 2009-2011

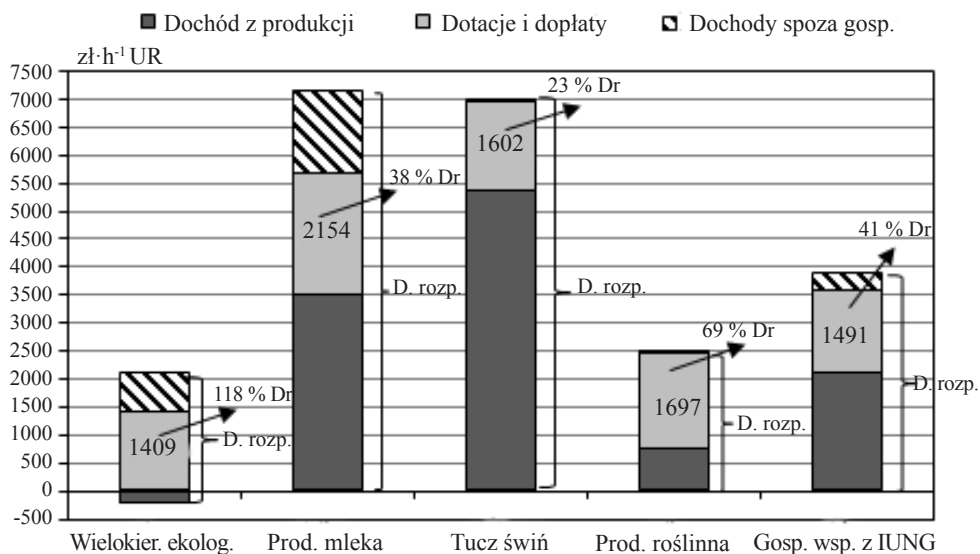
Źródło: opracowanie własne.

Rys. 5. Struktura kosztów (%) w wybranych grupach gospodarstw w woj. podlaskim, średnio w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

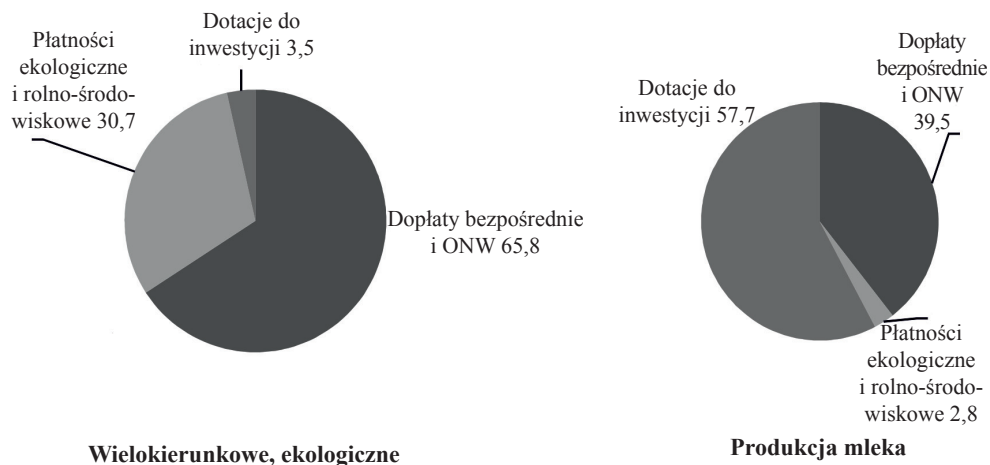
Badane grupy gospodarstw były dość mocno zróżnicowane pod względem poziomu i struktury ponoszonych kosztów (rys. 3-5). W gospodarstwach ekologicznych niewielki udział w kosztach całkowitych gospodarstwa mają koszty bezpośrednie. Natomiast w gospodarstwach prowadzących tucz świń ponoszone koszty bezpośrednie, stanowiące blisko 80% kosztów ogółem, umożliwiają intensyfikowanie produkcji i uzyskiwanie najwyższych, spośród badanej zbiorowości gospodarstw, przychodów i dochodów. Dochód z intensywnego gospodarstwa konwencjonalnego z woj. podlaskiego był kilkakrotnie wyższy niż w grupie gospodarstw ekstensywnych, ekologicznych. W tej grupie gospodarstw uzyskanie dodatniego dochodu z gospodarstwa możliwe było tylko dzięki otrzymywanym płatnościom i dotacjom do tego systemu produkcji (rys. 6).

Objaśnienia: dochód rozporządzalny (D. rozp.), udział dopłat i dotacji w dochodzie rolniczym (% DR)

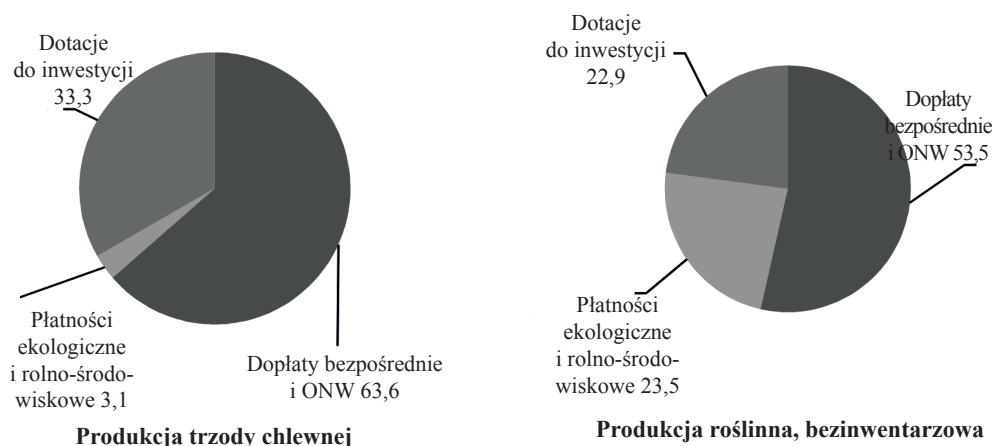
Rys. 6. Wartość dochodu rozporządzalnego według źródeł uzyskania oraz udział dopłat i dotacji w dochodzie rolniczym wybranych grup gospodarstw w woj. podlaskim, współpracujących z IUNG-PIB w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 7. Struktura uzyskiwanych dopłat i dotacji (%) w wybranych grupach gospodarstw w woj. podlaskim, średnio w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 8. Struktura uzyskiwanych dopłat i dotacji (%) w wybranych grupach gospodarstw w woj. podlaskim, średnio w latach 2009-2011

Źródło: opracowanie własne.

Są one czynnikiem stabilizującym i właściwie decydującym o możliwości ich funkcjonowania. Także pozostałe grupy badanych gospodarstw konwencjonalnych w znacznym stopniu korzystają z obecnie funkcjonującej WPR otrzymując, poza dopłatami bezpośrednimi, środki na prowadzone inwestycje w gospodarstwie (budynki, maszyny, ciągniki) (rys. 7-8). Znaczenie tych dodatkowych wpływów pieniężnych dla gospodarstw w ramach funkcjonującej WPR wciąż rośnie i jest potwierdzeniem ogólnej tendencji, kształtującej ich sytuację dochodową we wspólnotowym rolnictwie europejskim (Goraj 2012). Mają one jednak mniejsze znaczenie w gospodarstwach realizujących kapitałochłonny model gospodarowania, uzyskujących wysokie przychody i dochody z jednostki powierzchni gospodarstw. O wiele większe znaczenie mają dla gospodarstw reprezentujących ziemiochłonny typ intensyfikacji produkcji. Należy także zauważyć, że dla gospodarstw ekologicznych, ale także prowadzących chów bydła w omawianej grupie gospodarstw z woj. podlaskiego, istotne znaczenie mają także uzyskiwane dochody spoza gospodarstwa.

Podsumowanie

Dokonana analiza badanych grup gospodarstw, pod kątem wyposażenia w środki trwałe (ruchomości i nieruchomości) wskazuje na znaczącą przewagę gospodarstw z wyraźną specjalizacją kierunkową prowadzonej produkcji. Najwyższą wartość posiadanej ziemi mają gospodarstwa o ziemiochłonnym typie produkcji. Natomiast w grupie gospodarstw o kapitałochłonnym typie produkcji, wartość budynków i budowli gospodarskich była ok. dwukrotnie wyższa niż w grupie gospodarstw ekologicznych z mieszanym kierunkiem produkcji. Analiza potwierdziła powszechnie

uznany pogląd, że system produkcji ekologicznej jest bardziej pracochłonny niż konwencjonalny, gdyż zwiększone nakłady pracy rekompensują niższy poziom zaangażowania przemysłowych środków produkcji

Niepokojącym, z punktu widzenia zagrożeń dla środowiska jest fakt, że największe dawki nawozów mineralnych stosowały gospodarstwa posiadające także znaczne zasoby własnych nawozów naturalnych. W obu grupach gospodarstw prowadzących intensywny chów zwierząt, poziom zużycia azotu wynosił ponad 100 kg N·ha⁻¹ UR.

Najwyższą koncentrację pogłowia zwierząt osiągały gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie stad jednego gatunku. W gospodarstwach ekologicznych utrzymywane są, poza bydłem i trzodą chlewną, także inne gatunki, m.in. konie. Wielkości wskaźników wydajności produkcji zwierzęcej miały istotny wpływ na wolumen sprzedaży gospodarstw specjalizujących się w tym kierunku produkcji.

Najwyższą efektywność ekonomiczną, w latach 2009-2011, osiągały badane gospodarstwa z woj. podlaskiego, realizujące ziemiochłonny model intensyfikacji produkcji rolnej (specjalistyczne gospodarstwa roślinne). Pod względem wielkości tego wskaźnika niewiele ustępowały im gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka. W grupie gospodarstw prowadzących tucz świń ponoszone koszty bezpośrednie, stanowiące blisko 80% kosztów ogółem, umożliwiały intensyfikowanie produkcji i uzyskiwanie najwyższych, spośród badanej zbiorowości gospodarstw, przychodów i dochodów.

Dla gospodarstw o niższej dochodowości, dotyczy to na ogół gospodarstw ekologicznych, duże znaczenie mają otrzymywane dopłaty i dotacje w ramach funkcjonującej WPR. Były one czynnikiem stabilizującym i właściwie decydującym o możliwości funkcjonowania gospodarstw niespecjalistycznych, gdyż bez nich nie uzyskiwałyby one dochodu. Także pozostałe grupy badanych gospodarstw konwencjonalnych z woj. podlaskiego w znacznym stopniu korzystały z obecnie funkcjonującej WPR otrzymując, poza dopłatami bezpośrednimi, środki na prowadzone w gospodarstwie inwestycje (budynki, maszyny, ciągniki). Wynikało to, nie tylko z potrzeb modernizacyjnych, ale także z własnych możliwości ich współfinansowania. Istotne znaczenie dla gospodarstw ekologicznych, ale także prowadzących chów bydła w omawianej grupie gospodarstw z woj. podlaskiego, miały także dochody spoza gospodarstwa.

Literatura

1. B u ł a k o w s k a M.: Efekty WPR w odniesieniu do rolnictwa. W: Wigier M. (red.) Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. IERiGŻ-PIB (PW 2011-2014) Warszawa, 2011, **26**: 56-80.
2. C h m u r z y ń s k a K.: Efekty WPR w odniesieniu do obszarów wiejskich. W: Wigier M. (red.) Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. IERiGŻ-PIB (PW 2011-2014) Warszawa, 2011, **26**: 37-55.
3. G o r a j L.: Dochody i akumulacja gospodarstw w wybranych krajach UE według FADN. 2012, <http://www.ierigz.waw.pl/download/5506-Goraj.pdf> (Data dostępu 9.01.2013).

4. G o r a j L.: Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN). FAPA, Warszawa 2000.
 5. GUS: Rocznik Statystyczny RP. GUS Warszawa, 2012.
 6. H a r a s i m A.: Przewodnik ekonomiczno-rolniczy w zarysie. IUNG-PIB Puławy, 2006: ss. 171.
 7. J ó z w i a k W.: Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarcza różnych grup polskich gospodarstw rolniczych. W: Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Mat. Konf. IERiGŻ-PIB, Pułtusk, 2007.
 8. J ó z w i a k W., M i r k o w s k a A.: Trendy w rolnictwie polskim (lata 1990-2009) i próba projekcji na 2013 rok. W: Procesy zachodzące w rolnictwie polskim w latach 1990-2010, projekcje na rok 2013 i pożądana wizja rolnictwa w 2020 roku – zagadnienia wybrane. IERiGŻ-PIB (PW 2011-2014) Warszawa, 2011, **21**: 9-31.
 9. K o p i ń s k i J., S t a l e n g a J.: Ocena ekonomiczno-organizacyjna grup gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2007, **7**: 151-169.
 10. K u l a w i k J. (red.): Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. IERiGŻ-PIB (PW 2011-2014), Warszawa 2012, **46**: ss. 207.
 11. K u ś J., J o ń c z y k K.: Produkcyjna i środowiskowa ocena różnych systemów gospodarowania. Zesz. Probl. Post. Nauk Rol., 2010, **547**: 193-204.
 12. M a d e j A., H a r a s i m A.: Ocena organizacji gospodarstw w świetle zasad dobrej praktyki rolniczej. Roczn. Nauk. SERiA, 2005, **7(1)**: 166-169.
 13. MRiRW:Polska wizja Wspólnej Polityki Rolnej wobec wyzwań oceny funkcjonowania WPR. Mat. Konf. MRiRW Warszawa, 2011.
-

Adres do korespondencji:

dr Jerzy Kopiński
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. 81 886 34 21 w. 359
e-mail: jkop@iung.pulawy.pl